

om andere poëzie, en ja, ook om ander proza...

Marc Reugebrink

Ga ik weet niet waar, haal ik weet niet wat. Een keuze uit honderd x Raster, samengesteld door Piet Meeuse, K. Michel, Kees Nieuwenhuijzen, Willem van Toorn, Jacq Vogelaar en Marjoleine de Vos, De Bezige Bij, Amsterdam, 2003, 479 p.

Het land van Vondel

Voor velen roept de Nederlandse cultuur tijdens de Gouden Eeuw vooral associaties op met de schilderkunst. Niet alleen vanwege de verbluffende kwaliteit van de kunstwerken die nog steeds miljoenen bezoekers naar de musea trekken, maar ook vanwege de onvoorstelbare omvang van de kunstproductie. In Holland moeten tussen 1580 en 1700 vijf tot tien miljoen schilderijen zijn vervaardigd, waarvan inmiddels meer dan 99 procent verloren is gegaan. Ook tijdgenoten stonden versteld van de omvang van de schilderijenproductie in de Republiek. Buitenlandse reizigers merkten op dat in Holland zelfs de geringste ambachtslieden wel een aantal doekjes aan de muur hadden hangen.

René van Stipriaan laat in zijn briljante boek over de Nederlandse literaire cultuur tijdens de Republiek zien dat velen onder die eenvoudige schilderijenbezitters tevens lezers, schrijvers en dichters moeten zijn geweest. Het beeld dat uit zijn boek oprijst, is dat van een cultuur die sterk georiënteerd was op het woord. Dat kon het geschreven woord zijn, maar daarnaast werd er hartstochtelijk gepreikt, gediscussieerd, toneelgespeeld en vooral ook gezongen. Veel van deze literaire uitingen stonden overigens in nauw verband met de visuele cultuur, zoals bijvoorbeeld het populaire genre van de zinnepoppen.

Het volle leven is geen traditionele literatuurgeschiedenis waarin een meer of minder uitgebreide canon van letterkundigen chronologisch de revue passeert. Het boek behandelt in een aantal thematische hoofdstukken de functie van literatuur in verschillende facetten van de samenleving. Vondel, Hooft, Huygens, Bredero en Cats en vele anderen worden dus op verschillende plaatsen in het boek ten tonele gevoerd naar gelang van de context waarin hun werk van betekenis is. Zo behandelt een hoofdstuk de functies van literatuur in het politieke leven en komen naast geuzenliedjes en pamfletten de geschriften van Hollands dich-

tende overheidsdienaren aan de orde, evenals de humanistische geschiedschrijvers die de jonge natie al schrijvende voorzagen van een nieuwe identiteit. Elders gaat het over de manieren waarop je met de pen je brood kon verdienen, over drukkers en over boekverkopers. Weer een ander hoofdstuk gaat over boekenlezers en boekenverzamelaars, over de manieren waarop werd gelezen (veelal hardop en in gezelschap), over bijbels en over pornografie.

Twee uiterst geraffineerd gecomponeerde centrale hoofdstukken behandelen „de kleine wereld” en „de grote wereld”. In de kleine wereld stelt Van Stipriaan de emblematische zienswijze aan de orde. Veel schrijvers waren van mening dat de macrokosmos weerspiegeld werd in de microkosmos en dat daarom de grootste geheimen van de schepping zichtbaar gemaakt kunnen worden in de nietigste voorwerpen. In de grote wereld bewandelt de schrijver de omgekeerde weg: literatuur wordt de wereld ingebracht, onder meer door schrijvende zeelui en kooplieden („de muze van Jan Compagnie”). Ook Constantijn Huygens vindt hier een plaats, die in de tuin van zijn buitengoed Hofwijck de gedaante en de verhoudingen van de mens liet weerspiegelen en er een drieduizend verzen lang literair werk over schreef.

Dit boek biedt veel meer dan alleen maar de geschiedenis van de literatuur. Het werpt een verrassend nieuw licht op de beschavingsgeschiedenis van de Republiek met daarin vooral aandacht voor Hollands fameuze Gouden Eeuw. Die cultuur wordt beschreven uit het gezichtspunt van de literatuur, maar het vernieuwende is dat Van Stipriaan, meer dan eerdere auteurs, het belang van het geschreven woord in deze samenleving onderstreept. Aan een vergelijking met het buitenland waagt hij zich niet, maar het zou mij niet verbazen als de Republiek, zeker in de zeventiende eeuw, met zijn uitbundige lees- en schrijfcultuur uniek was. Factoren die het literaire klimaat bevorderd moeten hebben, waren de grote mate van verstedelijking en het daarmee samenhangende goed ontwikkelde lager onderwijs, wat ertoe leidde dat meer, vermoedelijk veel meer dan de helft van de bevolking kon lezen en schrijven. Op meer dan zeventig Latijnse scholen werden de leerlingen gedrild in de klassieke trits van grammatica, dialectica en retorica. Daarmee werden ze vooral getraind als

schrijvers en konden zij ook na hun schooltijd schijnbaar moeiteloos een gedicht produceren, al dan niet in het Latijn. Maar ook onder de minder gelukkigen die nooit een Latijnse school of universiteit hadden bezocht, wisten velen zich de kunst van het schrijven meester te maken. Joost van den Vondel, die op zijn negende jaar van school werd gehaald om in de kousenwinkel van zijn vader te gaan werken, is daarvan het bekendste voorbeeld. Het gaat ook op voor vele schrijvende en dichtende meisjes en vrouwen, voor wie voortgezet onderwijs niet toegankelijk was.

Ook de bevoorrechte positie van de gereformeerde godsdienst, waarin het Woord centraal staat, moet het literaire karakter van de Nederlandse beschaving hebben bevorderd, evenals het ontbreken van een doeltreffende boekencensuur. Weliswaar mocht in de Republiek niet alles worden gedrukt - boeken die in de ogen van de autoriteiten tot oproer aanzetten en werken van atheïstische strekking waren net als in de rest van Europa taboe - maar het toezicht op de uitvoering van deze verbodsbepalingen stelde weinig voor. Een vergelijking met de Zuidelijke Nederlanden maakt dit aannemelijk. In Vlaanderen en Brabant waren rederijkerskamers ouder dan in Holland en Zeeland, en in de zestiende eeuw was de stedelijke cultuur hier doordrenkt van literatuur. Van Stipriaan besteedt dan ook ruim aandacht aan schrijvende zuiderlingen zoals Anna Bijns (met wier „refreinen tegen de evangelischen” het boek begint), Jan van der Noot en Filips van Marnix van Sint Aldegonde. Maar nadat de zuidelijke gewesten waren teruggebracht onder de gehoorzaamheid van de koning van Spanje, de katholieke Reformatie er werd doorgevoerd en de Romeinse index van verboden boeken van kracht was geworden, ging het literaire leven in Noord en Zuid te veel uiteenlopen om in één boek behandeld te kunnen worden, ondanks de gemeenschappelijke taal.

Die Nederlandse taal blijft voor Van Stipriaan van ondergeschikt belang. Zijn onderzoek is de literaire cultuur in Nederland, niet

Jan Davidsz de Heem, „Stilleven met boeken”, 1628 - *Fondation Custodia, Parijs.*

in het Nederlands. Dichters en schrijvers die zich in het Latijn of het Frans uitdrukken maken zonder meer deel uit van de „Nederlandse” literaire wereld.

De meeste Nederlanders die de pen opnamen, waren geen broodschrijvers maar amateurs. Volgens een contemporaine schatting waren tussen 1760 en 1805 meer dan vijfduizend „geleerde” schrijvers werkzaam. Daarbij waren de toen nog resterende rederijkers niet eens meegerekend. In de zeventiende eeuw zullen dit er niet minder zijn geweest. In ons huidige tijdperk van „ontlezing” is van deze bloeiende leescultuur niet veel overgebleven. De canon van de oudere letterkunde wordt op de middelbare scholen niet of nauwelijks onderwezen. Het enige wat ons er nog aan herinnert dat de Republiek ooit een land van amateur-dichters is geweest, is de oer-Nederlandse gewoonte met Sint-Nicolaas voor elkaar een versje te schrijven.

Henk van Nierop

RENÉ VAN STIPRIAAN, *Het volle leven. Nederlandse literatuur en cultuur ten tijde van de Republiek (circa 1550-1800)*, Prometheus, Amsterdam, 2002, 352 p.

Iemand die voor me zorgt! Biesheuvel gebloeemleesd

In 1988 stond de verhalenverteller J.M.A. (Maarten) Biesheuvel op het hoogtepunt in zijn schrijversloopbaan. Met de F. Bordewijkprijs 1985 was het tot dan toe verschenen werk in het zonnetje gezet en bij alle waardering die